

ANALIZA LJUDSKIH LIKOVA NA KAMICIMA IZ ZAGORE

KREŠIMIR KUŽIĆ
Gredička 34
HR-10000 Zagreb

UDK 930.26(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno: 21. 9. 2001.

Rekognisciranjem prostora Dalmatinske zagore autor je registrirao osam srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika na kojima se nalaze prikazi ljudskih likova. Spomenici su analizirani s naglaskom na prepoznatljive folklorne motive, te je na temelju tih rezultata postavljena teza o međusobnim utjecajima srednjovjekovnih Hrvata i Vlaja, te prežicima u kasnijim običajima hrvatskog pučanstva tog kraja.

Srednjovjekovni nadgrobnni spomenici na otvorenom, kamici,¹ u ukupnom zbiru sačuvanih primjeraka predočuju nam relativno malen broj ljudskih likova. Može se slobodno kazati da je od ljudskih figurativnih prikaza malobrojnija samo ona skupina kamika s natpisima. Dakle, jednako kako na prostoru cijele južne Hrvatske, tako je bilo i na području stare Kliške županije, te susjednih joj teritorija gradova Trogira i Šibenika (dijela od Krke na jugoistok). Uzimajući u obzir vjekovna razaranja svih kamika, ponajviše motivirana izgradnjama novih crkava i širenjima grobalja, sa sigurnošću možemo ustvrditi, da njihov proporcionalni udio nije bio veći ni u cvjetnom razdoblju drugo polovice 14. i prve polovice 15. st. Izgleda da su figurativni prikazi oduvijek bili najteži za priučene seoske klesare, pa su se oni stoga radije upuštali u ornamentalnu dekoraciju nadgrobnih kamenova. Osim vještine obrade domaćeg kamena vapnenca, drugi čimbenik koji je uvjetovao pojavu tako ukrašenih nadgrobnika bilo je gospodarsko stanje. Procvat započeo u razdoblju vladavine Anžuvina, nastavljen je na solidnoj razini i tijekom vladavine kraljeva iz drugih dinastija. Unatoč ograničenjima nametnutim od Republike na lagunama, gotovo neupitne vladarice Sredozemlja, zavidno stanje hrvatskog zaleđa potrajalo je do sloma i demografskog rasapa uzrokovanog od strane osmanlijskog kopita. Godina 1463. bila je prekretnica za sve, pa tako i za kamike. Njihove dimenzije, ukrašenosť i broj ostali su nam nepobitni pokazatelji nekadašnje kulturne i gospodarske razine unutrašnjosti južne Hrvatske. Njima suvremene bile su gradnje katedrala, komunalnih i patricijskih palača u pripadajućim primorskim gradovima – Šibeniku, Trogiru i Splitu.² Zasluge za klesarske aktivnosti u zaleđu velikim dijelom posredno možemo pripisati i kasnogotičkim majstorima, dobro poznatima, kako u istočnojadranskim, tako i u daljim gradskim centrima. Naime, njihovi poslovi zahtijevali su angažiranje velikog broja običnih kamenolomaca poteklih upravo iz obližnjega jadranskoga zaleđa.³ Zahvaljujući tim bezimennim obrađivačima kamena

¹ O izvornom srednjovjekovnom terminu "kamik" i utemeljenosti njegovog povratka u stručno nazivlje vidi u: Krešimir Kužić: Zašto bi trebalo terminom "kamik" zamijeniti termin "stećak"?, *Povijesni prilozi* 20, Zagreb, 2001.

² Raukar, Mladen: *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997, str. 151, 165, 166, 323, 373, 433.

³ Fisković, Cvito: *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, str. 42, 44.

i njihovim kasnijim poslodavcima, pripadanicima srednjovjekovnog hrvatskog plemstva, seoskim župnicima i drugim imovno potentnim pojedincima, na kamicima su nam se ssačuvali prikazi srednjovjekovnih običaja i nošnji prepoznatljivih iz ljudskih figura. Koliko god one većinom nisu u detaljima odmakle od pukih silueta, te unatoč malobrojnosti, dade se ipak rekonstruirati etnografska skica pripadnika srednjovjekovne hrvatske seoske zajednice sazdane na patrijarhalnom društvenom temelju, ali sa već vidljivom staleškom diferencijacijom potaknutom anžuvinskim utjecajem. Naposljetku, iz svega se može popratiti folklorna nit neprekinuta gotovo do početka 20. st.

Načelno možemo figure dijeliti na nekoliko načina, li sam na kraju odabrao podjelu na pojedinačne likove i skupine likova. Budući da broj obrađenih spomenika nije velik, nisam pristupio daljem razvrstavanju kojeg su primjenili drugi autori.⁴

I. POJEDINAČNE LJUDSKE FIGURE

1. Bisko I. – Poljanice

O skupinama kamika na pustom predjelu Poljanice, istočno od Biska, nakon prvih osvrta koje su napravili Katić, Škobalj i Wenzel, sveobuhvatno je pisao A. Milošević prije desetak godina.⁵ Od svih njih, tri su visoka sljemenjaka ukrašena s figuralnim scenama. Prvi pojedinačni lik nalazimo na zapadnoj, užoj strani kamika čije su dimenzije D=140 cm, Š=75 cm, V=180 cm, PT~3850 kg.⁶ Radi se o prikazu viteza u desnom četvrtprofilu ili poluprofilu. Desnica mu je oslonjena na mač tipičnih gotičkih karakteristika, a ljevicom podržava sokola. S obzirom na susjedni kamik s uklesanom god. "1440",⁷ lakše nam je pretpostaviti izgled odjeće osobe, unatoč činjenici da se radi o gruboj radnji, čiji detalji zastaju na općim obrisima. Vidljivo je da je na osobi gornji dio odjeće s normalno širokim rukavima, a donji dio, odnosno hlače nisu prekrivene u gornjem dijelu. Glava je prikazana u obliku prostog kruga. Ako pogledamo uzore, bliske po vremenu i prostoru nastanka, kao orjentire, ne možemo pronaći potpuno identičan slučaj. Slavni Hrvojev misal ima minijature s likovima sv. Mihovila i sv. Jurja, te uvjetno i onu sa vojvodom Hrvojem,⁸ na kojima bi moli prepoznati odjeću lika s kamika u Bisku.

⁴ Rakić, Svetlana: Predstave figura pokojnika na stećcima, *Naše starine XVI-XVII*, Sarajevo, 1984, str. 47.

⁵ Škobalj, Ante: *Obredne gomile*, Sv. Križ na Čiovu, 1970, str. 295, 296; Milošević, Ante: *Stećci i Vlasi*, Split, 1991.

⁶ Šestanović, Slobodan: *Osnove geologije i petrografije – primjena u građevinarstvu*, Zagreb, 1986, str. 160; Pri proračunu težine uzeo sam u obzir volumnu masu vapnenca od 2,69 g/cm³.

⁷ Milošević, 1991, str. 18.

⁸ Pantelić, Marija: Povijesna podloga iluminacije Hrvojeva misala, *Slovo* 20, Zagreb, 1970, str. 64, tab. XXI, XXII, XLV. Već gđa. Pantelić naglašava da iluminator oblači figure u suvremenu nošnju. Radi li se o hlačama u obliku čarapa, te kratkom haljetku s pojasom ispod struka, ostaje upitno, ali i najviše izgledno. Vidi: str. 50. Uvjetovanost je temeljena zbog Hrvojevog prikaza u oklopu.

2. *Bisko II. – Poljanice*

Sljedeći kamik s Poljanice ima veličine D=136 cm, Š=85 cm, V=170 cm, PT~4200 kg, a na svojim plohamo nosi dva pojedinačna prikaza muških osoba. Na južnoj je isklesan lik otprilike istih karakteristika, kao i prethodno opisani, s tom razlikom da mu je stav četvrt do polulijevi profil. Desnom rukom pridržava štit, a u lijevoj, izdignute podlaktice, drži, prema Miloševiću, stilizirani ljljan.

3. *Bisko III. – Poljanice*

Treći lik, na zapadnoj strani kamika, prikazan je u dinamičnoj sceni konjaničkog lova na jelena (sl. 1). Dok lik kopljem u desnoj cilja u jelena, lijevom rukom drži uzde. Zbog nedevojljnih dimenzija i škrтости pojedinosti prizora, mogli bi, ali samo s velikom dozom nesigurnosti, poistovjetiti izgled jahača s onim vojvode Hrvoja iz njegova Misala. Osobitu pozornost nam je privukao obris glave koji nas na prvi pogled navodi na pomisao da je riječ o gotičkom turbanu sa čelenkom, doduše ne trostrukom – vojvodskom, kao kod Hrvoja, nego jednostrukom.⁹

4. *Brštanovo – Uznesenje Bl. Dj. Marije*

Na zapadnoj strani groblja, uz stazu koja vodi u crkvu, nalazi se kamik u obliku debele ploče blago zaobljene gornje plohe (D=200 cm, Š=107 cm, V=35 cm). Na njoj je u sjeverozapadnom kutu kamenorezac prikazao muški lik visok 56 cm znakovito podbočenih ruku (sl. 2). Ponovo nas u temeljitijoj analizi odjeće sprječavaju male dimenzije figure, k tomu oštećene od zuba vremena. Raspoznaje se da osoba na sebi ima duži haljetak ili košulju čiji skuti dopiru do ponad koljenâ, a istaknuti struk upućuje na upotrebu pojasa. Takav način odijevanja nalazimo na oraču sa freske iz Srime,¹⁰ a i nekolicina likova iz Hrvojeva misala odjevena je na sličan način: na minijaturi vinogradara-ubojica, te alegorijama veljače, rujna, studenog i prosinca.¹¹ Što se tiče naglašenog struka, prizor bi mogao ukazivati na korištenje pojaseva koji se spominju u dokumentima 15. st.¹²

5. *Dugopolje – Križice*

Kamik, koji se nalazi ugrađen u jedan poljski zid pored stare željezničke postaje, samo je manji fragment nekoć mnogo većeg nadgrobnoг kamena.¹³ Na njemu je srećom sačuvan grubi reljefni prikaz ljudskog lika razmaknutih, i u koljenu savijenih nogu, te raširenih i uzdignutih ruku (sl. 3). Istaknute su veća

⁹ Gotovo identične scene nalazimo na Blidinju. Vido Bešlagić, Šefik: *Stećci na Blidinju*, Zagreb, 1959, str. 27.

¹⁰ Fisković, Cvito: Romaničke freske u Srimi, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 11, Split, 1959, str. 36, 38.

¹¹ Pantelić, 1970, str. 68, 70.

¹² Ančić, Mladen: Pojasevi i druge dragocjenosti u kasnosrednjovjekovnim obiteljskim riznicama, *Starohrvatska prosvjeta*, n. s. III/22, Split, 1995, str. 151-155.

¹³ O njemu je već pisao Škopalj. Vidi: Škopalj, 1970, str. 297.

kružnica glave i dvije manje kružnice dlanova, tj. šaka. U standardnoj literaturi takvi likovi su svrstani među tzv. *orante*.

6. *Konjsko I. – Sv. Mihovil*

U ograđenom predvorju pred vratima stare grobljanske crkve Sv. Mihovila nalazi se pločasti kamik s likom ratnika. Dimenzije kamika su D=160 cm, Š=100 cm, dok debljina nije poznata, budući da je u razini poda.¹⁴ Ljudski lik je sasvim shematski prikazan, a uz to, najvećim dijelom je zaklonjem velikim štitom. Od svega vidljivi su: glava s neprirodno dugim vratom, razmaknuta stopala s dijelom potkoljenica, te zapešće lijeve (?) ruke. Najzanimljiviji je prikaz glave u lijevom profilu, a sudeći prema dimenzijama nosa i brade, na glavi nije bilo kape, a tjeme također izgleda da je bilo izbrijano (sl. 4a).

7. *Konjsko II. – Sv. Mihovil*

Vrlo sličan prizor nalazimo i na pločastom kamiku koji leži južno od crkve. Veličina spomenika iznosi D=182 cm, Š=115 cm, a zbog utonulosti debljina mu je nepoznata. Za razliku od prethodnog lika, ratnik, zaklonjen velikim štitom, drži rukom koplje. Glava mu je okrenuta u desno, a isto tako je bez kose. Noge su shematski prikazane jedna uz drugu (sl. 4b).

8. *Žitnić – Sv. Jure*

Do sada je potpuno nezapaženo prošla nekropola od 13 monolitnih kamika oko grobljanske crkvice Sv. Jure u selu Žitniću. Između nekolicine ukrašenih, najveću pozornost mi je privukao onaj s likom muškarca prikazanim do pojasa. Nadgrobna ploča ima slijedeće dimenzije: D=168 cm, Š=92 cm, a visinu zbog utonulosti nije moguće ustanoviti. Na prilično uglačanoj plohi ističe se plitki reljef pokojnika postavljen na poprečnu simetralu (sl. 5). Glava jajolikog oblika ima D=28,5 cm, a Š=21,5 cm, a ramenima je lik Š=45 cm, a od tjemena do pojasa je V=66,5 cm. Diferencirana reljefnost prikaza gotovo je potpuno izostavljena, tako da su pojedini djelovi tijela u istoj ravnini kao i rubovi lika. Tako prikazana glava je potpuno gola, kao i brada, dok su očni prorezi u obliku karika. Nos se jedva nazire, a ni ruke nisu puno bolje oblikovane. Zbog očite nesposobnosti da ih perspektivno prikaže, klesar je jednostavno preskočio njihov nadlaktični dio, te je ekstremitete prikazao od lakta naniže. Ruke su prekrížene na truhuu, s tim da desnica leži ispod lijevice, a uz to su jako rudimentarni prsti okrenuti prema bokovima. Cijeli taj sklop izveden je u dvije plitke razine. Glede prekrížene ruke, potvrđeno je da je to bio uvriježen običaj kod pokapanja pokojnika.¹⁵ Naglašavam da dva uha i usta nisu isklesana, a pored toga ne može se prepoznati nikakva odjeća na liku. Na kraju, uočljiva je različita visina ramena, pa je desno više, a koliko je to odraz stvarnosti ili površnosti klesara, ostat će tajna.

¹⁴ Škobalj, 1970, str. 299.

¹⁵ Rakić, 1984, str. 53, 56, 57; Usporedimo to s likom sv. Šimuna na njegovoj škrinji, te kamenom sarkofagu u Zadru. U svim scenama njegova desnica leži preko lijevice. Vidi: Petricioli, Ivo: *Škrinja sv. Šimuna u Zadru*, Zagreb, 1983, str. 7, ilustracije 2, 6, 8, 14, 19, 21, 30, 33.

Na što se anonimni klesar mogao ugledati kod izrade ovog jedinstvenog portreta? Prvo i logično što pada na um je djelo Jurja Dalmatinca – poznati apsidalni friz sa šibenske katedrale Sv. Jakova, a tu je i sarkofag biskupa Šižgorića.¹⁶ To bi ujedno moglo značiti da je godina 1443. *terminus post quem*, pa bi se i taj detalj uklopio u općenite prosudbe stručnjaka o vremenu nastanka kamika s likovima ljudi. Dakle, od 39 skulptura ljudskih glava sa šibenske stolnice, atribuiranih majstoru Jurju prema Ivančevićевой studiji, tri prikazuju muškarce, rekao bih prije obrijane, nego ćelave glave.¹⁷ Na primjerku broj 27, štoviše primjećujemo upadan detalj naglašenih kapaka kojeg također prepoznajemo na žitničkoj glavi. Reklo bi se pomalo mongolske crte. Je li to slučajna koincidencija?¹⁸

II. SKUPOVI LJUDSKIH FIGURA

1. Bisko I. – Poljanice

Sljemenjak spomenut u prvom poglavlju (Bisko I.) na strani okrenutoj suncu ima prikaz triju likova u kolu – dva muška i ženskoga u sredini. Žena objema rukama, blago odmaknutima od tijela, drži muškarce za ruku, a njima su one slobodne uzdignute u laktu uvis. Budući da su obrisi muškaraca u potpunosti identični onom pojedinačnome sa zapadne plohe, i za njih vrijede iste procjene o načinu odijevanja. Unatoč siluetalnom prikazu, na ženskom liku prepoznatljiv je odjevni predmet sa strukom visoko pod grudima, dok u isto vrijeme nisu vidljiva stopala, odnosno obuća.¹⁹ Na sjevernoj okomitoj plohi istog spomenika nalazimo gotovo istu figuralnu kompoziciju, na kojoj je jedina razlika u položaju ruku kojima se figure drže. Naime, kako je dodirna točka u visini lakta slobodne ruke, a ne bokova, doima se da se osobe dlanovima uzajamno pridržavaju za ramena.

2. Bisko IV. – Poljanice

Sljemenjak treći po veličini i masi sa Poljanica ima ove veličine: D=130 cm, Š=66 cm, V=127 cm, PT~2100 kg. Nepoznati klesar ukrao mu je sjevernu i južnu plohu prizorima kola, a na njemu se nalazi uklesana i godina nastanka –

¹⁶ Ivančević, Radovan: Šibenski portreti Jurja Dalmatinca (1443), *Peristil* 42-43, Zagreb, 2000.

¹⁷ Riječ je o glavama numeriranima u radu pod brojevima 27, 28, 71. Vidi: Ivančević, 2000, str. 51, 52, 68.

¹⁸ U pojedinačnom opisu posade trogirke galije iz 1470. nalazimo kao osobnu karakteristiku "tatarsko lice". Vidi: Omašić, Vjeko: Opremanje galije suprakomita Jakova Andreisa godine 1470., P. o. Fiskovićev zbornik II, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 22, Split, 1980, str. 94, 95, 98.

¹⁹ Stoga bi se moglo izbor svesti na dva odjevna predmeta – nabranu suknu s oplećkom i košuljkom, ili na varijantu provaljenice s rukavima, što bi u svakom slučaju ukazivalo na gotičko-renesansni utjecaj. Vidi: Crnković-Palčić, Zdenka: Starinska ženska nošnja iz Muća, *Adrias* 2, Zavod JAZU u Splitu, Split, 1988, str. 299-301; Alaupović-Gjeldum, Dinka: O tradicijskoj nošnji drniškoga kraja, *Ethnologica Dalmatica* 3, Split, 1994, str. 25.

"1440".²⁰ Likovi su prikazani po već opisanoj shematiziranoj matrici, s razlikom da na južnoj plohi muškarac, kao prva lijeva osoba jednom rukom pridržava štit, a drugi i treći lik su žene. Sjeverna figuralna kompozicija prikazuje nam također tri osobe, ali prva muška oslanja desnu ruku na mač, a lijevu na rame žene. Jednako tako i ona oslanja svoju desnu ruku na muškarčevo rame. Međutim, žena desnog muškarca drži za ruku podignutu u laktu, dok ovaj u svojoj ljevici drži ljljan. Sve ostale karakteristike prepoznatljive iz obrisa identične su prethodnim prikazima sa susjednih kamika.

3. *Bisko V. – Poljanice*

Kamik sa prizorom lova ima na svojoj sjevernoj strani prikaz kola s tri figure – dvije muške i jednom ženskom – u sredini. U ovom slučaju likovi se držeza ruke opuštene uz tijelo, a lijevi muškarac oslanja desnu ruku na mač, a desni u uzdignutoj ljevici drži, prema Miloševiću, palminu grančicu. Obrisi likova identični su onima sa ostalih skupnih kompozicija.

4. *Seget Gornji – Baradići*

Nekropola smještena uokolo crkvice sv. Vida, a na rubu impozantne klisure broji 28 kamika. Vjerojatno je njihov broj nekoć bio i veći, jer se spomenici premješteni sa svojih izvornih mjesta i ugrađeni u ogradni zid, a jedan primjerak pronađen još dalje. Riječ je o ulomku kamika kojeg je pok. Cvito Fisković pronašao kod kuće Tome Barade.²¹ Na ostatku je vidljiv samo krajnji desni ženski lik, podbočene lijeve ruke, koji se desnom drži za ruku susjedne plesačice iz kola. Iako je cjelovita samo jedna očito se radilo o nizu figura iz motiva tzv. kola, poznatog sa brojnih drugih spomenika. Što se tiče naznaka odjeće, ponavlja se ista silueta kao i u kamicima iz Biska.

5. *Trmbusi – Sv. Luka*

O skupini kamika kod crkve Sv. Luke prvi je pisao Škopalj,²² a jedan je već njemu privukao posebnu pozornost. Radi se o nadgrobnom spomeniku oblika debele ploče veličine: D=200 cm, Š=100 cm, V=35 cm. U doba kad ih je on vidio, služili su kao dovratci istočnog ulaza u groblje, a sada su (kolovoz 2001.) smješteni unutar ograde i postavljeni na bok. Osim glavne, nekoć gornje plohe, s uklesanim pilastim kopljima i križevima, na bočnoj, sada gornjoj strani kamika, isklesan je prizor dvoboja dvaju ratnika (sl. 6). I ovdje nam problem predstavljaju relativno malene veličine likova i s tim povezana tehnika izrade koja nije dalja od pukih kontura. Vidljivo je ipak, da gornji dio odjeće ne prelazi ispod bokova, tako da su hlače ostale neprekrivene. Ističe se obris glave obojice vitezova, pa tako lijevi ima kraći šiljak, a desni ima nešto duži. O tome smo pisali već kod lika jahača na

²⁰ Milošević, 1991, str. 19.

²¹ Fisković, Cvito: Segetski spomenici, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LVI-LIX/2, Split, 1957, str. 216, 217; Prvi je o njima pisao R. Slade-Šilović u: Stećci u okolici Trogira, *Bulićev zbornik*, Zagreb-Split, 1934.

²² Škopalj, 1970, str. 213.

kamiku iz Biska, što nam, u svezi s tamošnjim datiranim spomenikom, daje temelje da i ovaj kamik datiramo u prvu polovicu 15. st.²³

III. ODJEĆA I FRIZURA

1. Odjeća

Djelomičan opis nošnje stanovnika istočne jadranske obale, prepun naturalističkih detalja, imamo u jednoj talijanskoj kanconi iz druge polovice 14. st.²⁴ Također postoji jedna zabilješka, doduše dubrovačke provenijencije, iz koje se vidi što se smatralo lokalnom srednjovjekovnom nošnjom – *la baretta schiavona, cioe vaglenizza, scarpe cioe opanci, zuppa con la camisa di oscva, con calzette*.²⁵ Mnogo opširniji je opis odjeće običnog uskoka na razmeđu 16. i 17. st., a čini je: košulja sa širokim rukavima i ošvicama; sezala je do pola stegna, a nosila u hlačama. Zatim, hlače od bijele raše s rasporom na listovima, te prsluk koji prelazi preko pojasa. Pojas je tkan i omatao se oko struka. Na nogama su bili opanci od poluučinjene kože, a na glavi crvenkapa s ravnim dnom i obodom, bez rese. Nošnja uskočke žene bila je sastavljena od košulje sa širokim rukavima, a sezala je do gležnjeva, potkošulje s uskim rukavima i dužinom do nešto ispod struka. Na njih je dolazila podsuknja i suknja s oplećkom, bile su duge do gležanja. Preko svega se oblačio haljetak bez rukava od raše, sprijeda široko otvoren. Glava je bila ovijena bijelom pokrivačom, te je bila ubrađena.²⁶ Zašto rabimo prikaz uskočke nošnje? Zbog činjenice da je uskocima prvotno pribježište bilo u Klisu, a on je bio središnje mjesto za gotovo cijeli prostor kojeg obrađujemo.

Dalje slijede sporadični škrti spomeni odjeće, kao 1699. za Kaštelane: *vestivano di rascia bianca*,²⁷ dok Lovrićev opis iz 1776. donosi već mnoštvo detalja. Tako su "Morlaci" nosili košulje širokih rukava koje su dopirale rijetko do koljena, a preko nje prsluk, tzv. *ječermu*. Hlače su bile od pupka go gležanja, uskih nogavica s prorezima s petne strane – ljeti su se nosile malo šire hlače. Na noge su obukali opanke, a na glavi je bila crvena kapa. Žene su oblačile košulju širokih rukava dugu do gležanja, a preko nje suknju s prslukom od raše – *modrinu* ili *bilaču*. Preko se ispod pojasa nosila pregača. Pojas je bio tkan ili od sukna crvene

²³ Ne podržavam Škobaljevo mišljenje, da je riječ o kapama sa šiljkom. Vidi: Škobalj, 1970, str. 213.

²⁴ Dejanović, Mirko: F. Sacchetti (1330.-1400.) o "Schiavoniji", *Građa za povijest književnosti hrvatske* 8, Zagreb, 1916, str. 366-368. – E vanno con calzari cordati a maglie / Nel cuoio di vecchia troia ... / Sono a veder di si brutta schiavina ...

²⁵ Nodilo, Natko: *Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolo di Ragnina, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalum* 14, Zagreb, 1883, str. 239. – (1384.)

²⁶ Gušić, Marijana: Odjeća senjskih Uskoka i Bunjevaca, *Senjski zbornik* 10-11, Senj, 1984, str. 84-94; Napominjem da namjerno nisam isticao sve detalje odjeće, svodeći nabranje na one odjevne predmete koji bi nam činili siluetu lika.

²⁷ Omašić, Vjeko: Prilog poznavanju težačkog pokreta u Dalmaciji, *Izdanje Historijskog arhiva u Splitu* 7, Split, 1969, str. 175.

boje. Gornja haljina bila je također od raše. Na glavi su imale kapicu preko koje je bio rubac svezan ispod brade.²⁸

Poljička muška nošnja (Trmbusi spadaju u Gornja Poljica) bila je sastavljena od košulje koja je sezala do ispod pupka, zatim hlača "na žepe" modre boje, te crvenog opletenog pojasa. Kapa je od crvenog sukna, različitog oblika: *zavrtače, kasalije, oštruljice, oblice*; na nogama su opanci. Žensku nošnju čine *guća* (potkošulja), košulja, oplećina s rukavima na koju se nastavlja *brnjica* skupljena u struku i pregljača. Preko toga je odjeven *sadak* od sukna. Na glavi je mala crvena kapica s "bilin krpama" do preko ramena ili *obluk*, opleten od slame sa velom ili rupcem.²⁹

Zapadnohercegovačka muška nošnja poznavala je također suknene hlače "na promaje", crne ili modre boje, bijele košulje "do priko pasa" uvučene u hlače, a oko struka višestruko omotani pojas crvene boje. Na nogama su bili nazuvani opanci.³⁰

2. Frizura

Za barem tri muška lika s kamikâ jasno je da nemaju naglašenu kosu, jedino se postavlja pitanje, je li kosa bila dijelom izbrijana, a dijelom skupljena u perčin, ili je sva bila spletena u perčin. Spomenuti Sacchettijev zapis od prvorazredne je važnosti, jer se u njemu bilježi običaj nošenja perčina: ... *Di lor capei rintorte le pendaglie / Veggendo par ch'io muoia; ...*³¹

Naime, svi kasniji zapisi o običajima pučanstva dalmatinskog zaleđa svjedoče o nošenju perčina kod muškaraca, što je bilo uvriježeno sve do drugo polovice 19. st. Zabilježeno je da je "*najveći ures na mladiću bija perčin*".³² Sve to skupa podriva vjerodostojnost tvrdnje da se kod lika s kamika *Bisko III.*, kao i kod onih likova iz Trmbusa radi o gotičkim turbanima s perima. Vrlo je upitno koliko je ta konzervativna sredina unatoč relativno dugim i intenzivnim vezama s gradovima, ali i sa središnjom kraljevskom vlašću, bila sklona poprimati ranorenesansne pomodne običaje.³³ Prihvatimo li tumačenje da je riječ o perčinima, onda bi njihov naglašeni lebdeći položaj bio u skladu s onom primjedbom, da je perčin "... dika

²⁸ Lovrić, Ivan: *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb, 1948, str. 93-95, 100-103.

²⁹ Ivanišević, Frano: *Poljica*, Split, 1987, str. 122-153.

³⁰ Vladić-Krstić, Bratislava: Narodna nošnja u okolini Lištica, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH – Etnologija*, n. s. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970, str. 240-243.

³¹ Dejanović, 1916, str. 366, 367.

³² Lovrić, 1948, str. 95; Ivanišević, 1987, str. 158. – "... U stara vrimena nosija se u Poljicin *perčin*. Od dugi' vlasi na zatiljku spleja bi se perčin od četri struke, dosiza' je sve do pasa. Uplelo bi se u perčin gajtan, svila i srma do 12 kita, a po kitan na stotine trepetljika ... To sve pusto sjalo i caklilo se na suncu, ... Namećali se, ko će više kita u perčin ..."; Kosa se od čela do polovice tjemena brijala, a ostatak sa zatiljka se skupljao i splitao u rep – znao je biti dug do pasa. Vidi: Vladić-Krstić, 1970, str. 243; Gušić, 1984, str. 96.

³³ Znamo da su pokrivala u obliku turbana sa zataknutim perima bila uobičajena širom onodobne Europe, pa iz toga može proizići zaključak da se radi o importiranom odjevnom predmetu, kojeg su prihvatili prvenstveno pripadnici viših pozicija na društvenoj ljestvici.

bila vidit na mladiću, kad se okreća' i potresa' glavon".³⁴ Slične riječi rabi i Nijemac Kohl boraveći u splitskoj okolini sredinom 19. st.³⁵

Upravo iz tog doba imamo i niz crteža i slika stanovnika srednje Dalmacije, međutim, prednost ću dati jednom malo poznatom, a izuzetno plastičnom prikazu tako spleteno kose u selu Kladnjicama. Ispred župne crkve Sv. Filipa i Jakova, nalazi se križ i grob Petra Zeca iz 18. st. (sl. 7). Ispod solidno isklesanog raspela izrađena je umanjena glava pokojnika tako da izranja iz proširenog postamenta. Vidimo prepoznatljivo lice, a od tjemena začesljana kosa simbolizirana je paralelnim urezima. Na mjestu gdje se skupljena kosa nastavljala u perčin, glava prelazi u postolje križa. Osim ove veće, na uglovima vidimo i dvije manje glave, kod kojih je očito ponavljanje iste frizure.

IV. KOLO

U literaturi o kamicima nalazimo općeprihvaćeno mišljenje da nizovi od tri i više figura spojenih u nizu predstavljaju scene plesa, odnosno kola.³⁶ Jedan od najranijih svjedočanstava o plesovima u hrvatskim krajevima nalazimo kod Jurja Šižgorića u njegovu djelu "De situ Illyriae et civitate Sibenici" (O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku) iz 1487. god. Govoreći o običajima Šibenčana, on navodi da "osim toga u plesu prema ritmu pjesme topoću nogama", te nastavlja citirajući: "kod Slavena je sada uobičajen onaj način iz antike. Kad se naime plešući zaustave, svi u isti čas udaraju nogom o zemlju", i malo kasnije: "nogom izmjence lupkaju o zemlju".³⁷ Ovo dragocjeno svjedočanstvo, unatoč tome što je zailježeno u gradu, oslikava vjerodostojno i tadašnje običaje zaleđa. Tri stoljeća kasnije jedan svjedok kaže: "... oni, koji ga igraju (a to su muškarci i žene), kreću naokolo u krugu. (...) Kolo mijenja svaki čas oblik (u čemu i jest bravura kolovođe), pretvarajući se čas u elipsu, čas u oblik slova S", a drugi govori: "... Ljudi oženjeni i udate ženske ne igraju (...) Kolo se igra naokrug, držeć se muško i žensko za desnu ruku jedno drugo. (...) Tako parovi igraju (...) di je veliki dernek, igra kolo na više mista, pa u kojem bude po 30 i 40 čeljadi."³⁸ Zašto su važni ovi podaci? Gradeći temelj na ovim etnografskim zapisima, nudim drugo tumačenje prizora sa sljemenjaka iz Biska. Ponajprije, od pet prizora s tri osobe, samo na jednom su dvije žene pored jednog muškarca, inače na svim ostalima je obratno. Bilo da je riječ o prvom ili drugom slučaju, to u potpunosti odudara od tradicije koja govori da se u **mješovitim** kolima pleše isključivo u parovima muško-žensko.

Nadalje, kao što je gore već spomenuto, sve osobe se ne drže na jednak način – dok se jedni drže za ruke, drugi se pridržavaju za ramena. Oba ova detalja, a također i rezultati iskapanja grobnih ostataka koje je proveo Milošević, navode me da protumačim te figuralne scene kao svojevrsan triptih u kamenu s prizorima

³⁴ Kod ovakvog slučaja na glavi, mišljenja se razilaze. Vidi: Rakić, 1984, str. 54, 64.

³⁵ *Njemački putopisi po Dalmaciji*, preveo Ivan Pederin, Split, 1989, str. 201.

³⁶ Wenzel, Marian: *Ukrasni motivi na stećcima * Ornamental Motifs on Tombstones from Medieval Bosnia and Surrounding Regions*, Sarajevo, 1965, str. 347; Milošević, 1991, str. 16, 58.

³⁷ Šižgorić, Juraj: *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* (prijevod Veljko Gortan), Šibenik, 1981, str. 55.

³⁸ Lovrić, 1948, str. 110, 111; Ivanišević, 1987, str. 504, 505.

iz života pokojnika – glave obitelji i njegovih ukućana. Motiv anonimnom klesaru za takvu inovaciju u umjetnosti kamika nalazim, s jedne strane, u pojavi sarkofaga i škrinja sa ostacima svetaca u primorskim crkvama, na čijim su vanjskim stranicama umjetnici prikazali najvažnije – koliko hagiografske, toliko i druge profane teme. S druge strane, ako reljef sjeverne i južne plohe zaokrenemo za 90° u ravninu sa zapadnim reljefom, dobit ćemo svojevrsni biografski triptih.³⁹ Držeći se ovih postavki, na kamiku *Bisko I.* rekonstruiram sljedeću priču:⁴⁰ lik muškarca s mačem i sokolom sa zapadne strane predstavlja kasnosrednjovjekovnog vlašskog katunara, pripadnika one skupine "dobrih Vlaha" o kojima govore onodobne isprave, a ujedno i središnji lik "triptiha".⁴¹ Na sjevernoj plohi vidimo njegovu prvu suprugu s njihova dva sina koje majka vodi za ruku, što indicira da nisu punoljetni. Dodatno nam u prilog toga govori i činjenica da nemaju pripasane mačeve – simbole zrelosti. Na suprotnoj, južnoj plohi sljemenjaka, na prvi pogled je identičan prizor. Međutim, tu se radi o pokojnikovoj drugoj supruzi, sa posincima, na čiju stariju dob ukazuje detalj da oni zaštitnički oslanjaju ruke na mačehina ramena.⁴²

Sljedeći nadgrobni spomenik, prethodno naveden kao *Bisko IV.*,⁴³ ima dvije plohe s figurama – ponovo trojkama. Na sjevernoj stranici lijevi muškarac s pripasanim mačem je glava kuće, a do njega je njegova žena. Obostrano oslanjajući ruke na ramena simbolički pokazuju međusobnu združenost. U isto vrijeme žena drži podignutu ruku njihovog maloljetnog sina – ljljan u njegovoj lijevoj ruci bi dolično to simbolizirao. Scena s južne, raspuknute plohe slikovito nam kazuje da je njihov drugi sin naslijedio čelo kuće, što nam znakovito govori pridržavanje znakova obitelji, mača i štita, desnom rukom. Dvije ženske figure njemu s lijeva su njegove kćeri, od kojih prvu do sebe drži za ruku, a ona isto tako sestru. Iz cjelokupnog prikaza dalo bi se zaključiti da je obitelj izumrla u muškoj lozi.⁴⁴

Posljednji iz niza "najljepših sepulkralnih spomenika kasnog srednjeg vijeka na području Cetinske krajine" (*Bisko II., III., V.*)⁴⁵ sačuvao je na sjevernom reljefu prizor jedne trojke. Ta i susjedne scene s pojedincima govore slijedeće: pokojnik je bio istaknuti lovac, o čemu sugestivno govori središnji prizor lova. Pokojnika vidimo ponovo kao lijevu osobu iz trojke. Desnu ruku oslanja na mač, a lijevom drži supruginu desnicu. Ona na isti način drži za ruku desni muški lik – njihovog

³⁹ Osim spomenutih kiparskih uzora, znakovit je istodobni razmah slikarstva u primorskim gradovima, a kao jedan od glavnih majstora spomenut ću Blaža Jurjevog Trogirana. Razlog za to su i njegove rodbinske veze sa zagorskim prostorom. Vidi: Gligo, Vedran: *Iz arhivskih dokumenata o Blažu Jurjevu Trogiranu*, u: *Blaž Jurjev Trogiratin*, Split-Zagreb, 1986, str. 74.

⁴⁰ Kod Miloševića sl. 17 i 18.

⁴¹ Lopašić, Radoslav: *Hrvatski urbari I., Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* 5, Zagreb, 1894, str. 8.

⁴² Osteološki podaci nam govore da se u raki podno kamika nalaze ostaci dvojice odraslih muškaraca. Zašto nema ženskog (ženskih) kostura, možemo odgovoriti povlačeći analogiju s bračnim parom Kustražić. Oni su naime, sahranjeni odvojeno. Vidi: Milošević, 1991, str. 16, 54.

⁴³ Kod Miloševića sl. 23 i 24.

⁴⁴ Ovdje nam osteološki ostaci govore da se u raki nalaze ostaci sedam osoba – prvo: muškarac, žena i dijete; zatim: muškarac, dvoje odraslije djece i jedno malo dijete. Vidi: Milošević, 1991, str. 18; Vjerojatno ono najmanje dijete nije namjerno prikazano.

⁴⁵ Kod Miloševića sl. 29 i 30.

jednog sina, koji je, sudeći prema (ipak) ljljanu u ruci, umro mlad.⁴⁶ Naposljetku, južnu scenu tumačimo, analogno gore opisanom slučaju sa mačem i štitom, u smislu da je i ovdje drugi sin naslijedio obiteljsko oružje, ali ni on, umrijevši bez potomaka, nije uspio produžiti obiteljsku lozu, što nam indicira ljljan.⁴⁷

Ostala nam je još krhotina s vidljive dvije ženske figure iz Segeta Gornjega. Zbog stanja sačuvanosti nezahvalno je davati prosudbu, radi li se ovdje o (ženskom) kolu ili o prikazima iz obiteljskog života pokojnika, odnosno pokojnice. Mogući detalj u korist kola bila bi podbočena lijeva ruka ženskog lika.

V. ZAKLJUČAK

Nakon što smo stekli pojedinačni uvid u ove, zubom vremena i ljudskom rukom načete nadgrobne spomenike koji su nam koliko-toliko sačuvali izgled stanovnika ovog dijela srednjovjekovne Hrvatske, postavlja se pitanje, do kada i u kolikoj mjeri se može njihovo naslijeđe prepoznati u nošnji i običajima kasnijih stanovnika istog područja. Etnografska, i s time usko povezana kulturna situacija u prve 63 godine 15. st. bila je sve više jednoznačno određena. Naime, vlaške skupine, koje su od početka 14. st. ekspandirale u cjelokupan prostor stare Hrvatske sve do Like, posebno su bile zainteresirane za ovo područje.⁴⁸ Glavni razlog su bili pašnjaci na kojima su njihova stada nalazila ishranu i boravište tijekom zimskih snjegova u unutrašnjosti Dinarskog gorja. Domicilnom hrvatskom ruralnom pučanstvu, jednako onom pod gradovima, kao i pod hrvatskim velikašima, sigurno da to nije odgovaralo, ali velikašima, a u konačnici i kralju – jeste. Početna (mislim na početak 14. st.) međusobna distanciranost uzrokovana etničkim razlikama bila je dodatno potaknuta staleškim i gospodarskim razlozima, ali je etnografska jednoobraznost dolazila sve više do izražaja. Naime, ono što je obje skupine karakteriziralo bile su gospodarska usmjerenost na veze s primorskim gradovima i iz toga proistekla korist. Ne želeći uopćavati, mora se ukazati na golemi nasrzmjer prihoda od zemljišnog posjeda i prihoda od stočarstva.⁴⁹ Veliki trgovački poslovi donosili su znatnu dobit koja je potakla kvalitativni skok u načinu života,⁵⁰ a kao završna slika, imovno jači pojedinci, bilo da je riječ o hrvatskim sitnim plemićima, ili vlaškim katunarima, priuštavali su sebi trajnija i ukrašenija grobišta. Na njima su, oponašajući uzore u primorskim gradovima,⁵¹ ostavljali uspomene na sebe,

⁴⁶ Milošević piše da je riječ o palminoj grančici. Vidi: Milošević, 1991, str. 23.

⁴⁷ Budući da je grob nekoć raskopan, ustanovljeni su ostaci samo jednog odraslog muškarca. Vidi: Milošević, 1991, str. 22.

⁴⁸ Vidi o tome: Lopašić, 1894, str. 8-12; Ančić, Mladen: *Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata u XIV. st.*, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 14, Zagreb, 1987, str. 73-76, 80; Pera, Miroslav: *Poljički statut*, Split, 1988, str. 424, 425 – čl. 25; Kolanović, Josip: *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro*, Šibenik, 1989, str. 65, 197, 198, 230-232, 285, 286, 307, 308.

⁴⁹ Ančić, 1989, str. 91, 92; Razlika je bila u prihodima od žitarica i onih od vinogradarstva.

⁵⁰ Ančić, 1989, str. 86-88, 92.

⁵¹ Nesumljiv je kulturni, a time i stilski utjecaj koji je ostavio dalmatinski grad na svoje zaleđe. U tome su imali ulogu grobovi velikaša, a i škrinja sv. Šimuna, za što ima indicija, jer su Vlasi poslovno dolazili u Zadar. Vidi: Ančić, 1989, str. 85 – 1394.

svoju obitelj, i omiljene zabave u kojima su se isticali. Dakle, kamici su, bez obzira na pojavne oblike, koji inače nisu slijedili razvijajući se jedan iz drugoga, bili imovno, a ne etničko obilježje.

Nešto kompliciraniji izgleda problem odjeće i frizure. Unatoč svojim odvojenim običajima, naglašenim u ispravama kroz izraze: *secundum consuetudinem Croatiae* i *secundum morem Vlaccorum*,⁵² obje ruralne populacije srednjovjekovne Zagore folklorno su se sve više stapale, te su naposljetku dijelile iste vrste odjevnih predmeta i oblike frizure. Materijal za odjeću se temeljio na gruboj domaćoj raši, i tek bolje stojeći pojedinci mogli su sebe priuštiti finije tkanine nabavljene u primorskim gradovima.⁵³ Lik iz Brštanova jedini indicira na taj slučaj.⁵⁴ Što se tiče frizure, perčin bi bio također zajednički detalj fizionomije. Likovi kod kojih nije vidljivo istaknut, imaju zajedničku crtu da su prikazani statično i *en face* (Brštanovo, Žitnić), pa je stoga perčin ostao zakriven glavom i vratom. Čak i vojnici sa kamikâ iz Konjskoga, mogu doći u obzir zbog svog isuviše shematiziranog prikaza. Naposljetku, teško je povjerovati da bi perčin bio karakterističan isključivo za vlašku populaciju. Da ne nabrajam ponovo gore navedene izvore kao dokaz, dodat ću nekoliko drugih zapisa, a oni govore da su perčin nosili stanovnici Raba, Kaštelani, Solinjani, Splićani i Šibenčani, a nisu Crnogorci i Bokelji.⁵⁵ Do te vrste stopljenosti došlo je već prije 1463. god. i katastrofalnih migracija.

Literatura

- Alaupović-Gjeldum, Dinka: O tradicijskoj nošnji drniškog kraja, *Ethnologica Dalmatica* 3, Split, 1994
- Ančić, Mladen: Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata u XIV. st., *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 14, Zagreb, 1987
- *** Pojasevi i druge dragocjenosti u kasnosrednjovjekovnim obiteljskim riznicama, *Starohrvatska prosvjeta*, n. s. III/22, Split, 1995
- Bešlagić, Šefik: *Stećci na Blidinju*, Zagreb, 1959
- Dejanović, Mirko: F. Sacchetti (1330-1400) o "Schiavoniji", *Građa za povijest književnosti hrvatske* 8, Zagreb, 1916
- Fisković, Cvito: Segetski spomenici, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LVI-LIX/2, Split, 1957

⁵² Lopašić, 1894, str. 8; Ančić, 1989, str. 80, 82.

⁵³ Motiv za prihvaćanje istovrsnih odjevnih predmeta nametnut je i od strane dosad zanemarenog čimbenika – globalnog zahlađenja (tzv. Malog ledenog doba) do kojeg je došlo početkom 16. st. Vidi: Kužić, Krešimir: *Povijesni prilozi* 18, Zagreb, 1999.

⁵⁴ Kulišić, Špiro: O nekim problemima etničkog razvitka našeg dinarskog stanovništva i njegovih odnosa sa balkanskim starincima, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH* 3, Sarajevo, 1967, str. 195 - ... dinarske se nošnje i među balkanskim nošnjama izdvajaju kao zaseban tip, sa nizom varijacija, u kojima su se mjestimično sačuvali i neki izraziti ostaci starih balkanskih nošnji, kao što su na primjer: crvena kapica, crvena kabanica ... okrugla, košulja tipa tunike dalmatike, kraći gornji haljetak, duge brđanske čakšire ...

⁵⁵ *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 1989, str. 48, 85, 135, 146; O neutemeljenosti teze koja zagovara turski utjecaj u nošenju perčina vidi: Kuripešić, Benedikt: *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*, Sarajevo, 1950, str. 23, 42.

- *** Romaničke freske u Srimi, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 11, Split, 1959
- *** *Juraj Dalmatinac*, Zagreb
- Gušić, Marijana: Odjeća senjskih Uskoka i Bunjevaca, *Senjski zbornik* 10-11, Senj, 1984
- Ivančević, Radovan: Šibenski portreti Jurja Dalmatinca (1443), *Peristil* 42-43, Zagreb, 2000
- Kolanović, Josip: *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro*, Šibenik, 1989
- Kulišić, Špiro: O nekim problemima etničkog razvitka našeg dinarskog stanovništva i njegovih odnosa sa balkanskim starincima, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH* 3, Sarajevo, 1967
- Kužić, Krešimir: *Povijest Dalmatinske zagore*, Split, 1997
- *** Zašto bi trebalo terminom "kamik" zamijeniti termin "stećak"?, *Povijesni prilozi* 20, Zagreb, 2001
- Lopašić, Radoslav: Hrvatski urbari I., *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* 5, Zagreb, 1894
- Lovrić, Ivan: *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb, 1948
- Nodilo, Natko: Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolo di Ragnina, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 14, Zagreb, 1883
- Njemački putopisi po Dalmaciji, preveo Ivan Pederin, Split, 1989
- Omašić, Vjeko: Opremanje galije suprakomita Jakova Andreisa godine 1470., P. o. Fiskovičev zbornik II, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 22, Split, 1980
- Pantelić, Marija: Povijesna podloga iluminacije Hrvojeva misala, *Slovo* 20, Zagreb, 1970
- Pera, Miroslav: *Poljički statut*, Split, 1988
- Rakić, Svetlana: Predstave figura pokojnika na stećcima, *Naše starine XVI-XVII*, Sarajevo, 1984
- Raukar, Mladen: *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997
- Slade-Šilović, R.: Stećci u okolici Trogira, *Buličev zbornik*, Zagreb-Split, 1934
- Šestanović, Slobodan: *Osnove geologije i petrografije – primjena u građevinarstvu*, Zagreb, 1986
- Šižgorić, Juraj: *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* (prijevod Veljko Gortan), Šibenik, 1981
- Škopalj, Ante: *Obredne gomile*, Sv. Križ na Čiovu, 1970
- Vladić-Krstić, Bratislava: Narodna nošnja u okolici Lištice, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH – Etnologija*, n. s. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970
- Wenzel, Marian: *Ukrasni motivi na stećcima * Ornamental Motifs on Tombstones from Medieval Bosnia and Surrounding Regions*, Sarajevo, 1965

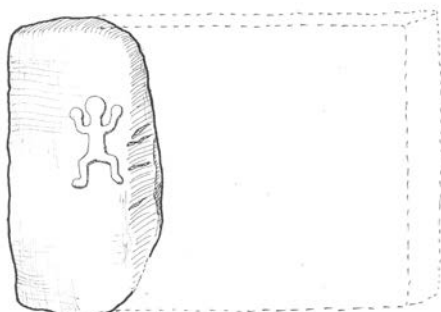
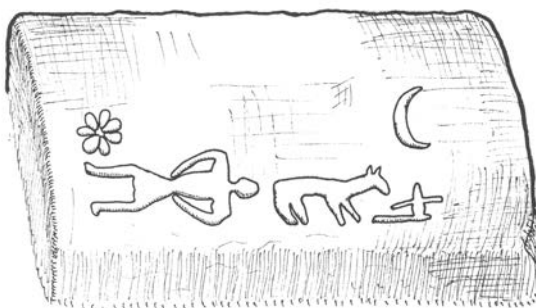
ANALYSIS OF HUMAN FIGURES ON MEDIEVAL TOMBSTONES FROM
INLAND DALMATIA
(Summary)

Eight medieval tombstones showing human figures have been registered by the author. In the study of the tombstones special attention has been given to recognizable folk motifs that appear on them. The results have been used for setting up a thesis about mutual influences between the Croats and Vlachs in the Middle Ages, and about survivals in later customs of the Croatian folk in inland Dalmatia.

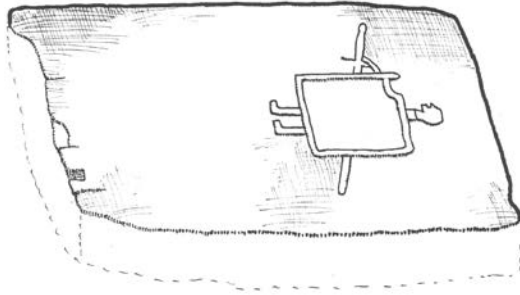
*Sl. 1. Prizor lova iz Biska s
jahačem koji ima perčin*

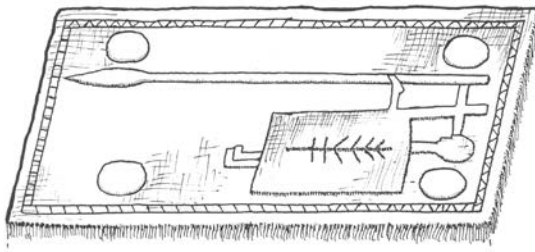
*Sl. 2. Kamik iz
Brštanova s likom
podbočenog
muškarca*

*Sl. 3. Lik oranta iz
Dugopolja*

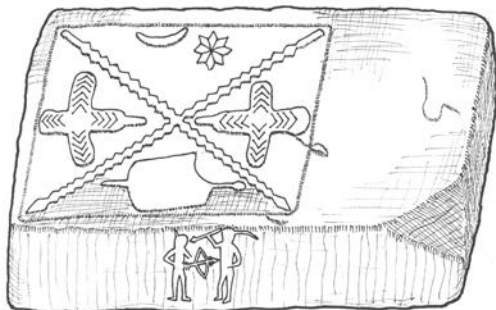
*Sl. 4a. Dva ratnika iz
Konjskog*

Sl. 4b.

*Sl. 5. Prikaz
pokojnika na kamiku
iz Žitnića*

Sl. 6. Scena dvovoja
na bočnoj stranici
kamika iz Trmbusa

Sl. 7. Križ s likom
Petra Zeca iz
Kladnjica

